

Roland Barthes Fra Værk til Tekst

I de seneste år har vore forestillinger om sproget ændret sig og som følge heraf forestillingerne om det (litterære) værk, som skylder sproget i det mindste sin umiddelbare eksistens. Denne ændring hænger naturligvis sammen med den aktuelle udvikling i (blandt andre fag) sprogvidenskaben, antropologien, marxismen og psykoanalysen – udtrykket ”hænge sammen med” anvendes her med vilje neutralt: der er ikke taget stilling til en betingelsessammenhæng, den være sig mangesidig og dialektisk. Det nye, som har indvirket på værkbegrebet, hidrører ikke nødvendigvis fra hvert af disse fags indre fornyelse, men snarere fra deres indbyrdes møde i forhold til et objekt, som traditionelt ikke tilhører nogen af dem. Det tværfaglige, som i dag sættes forskningsmæssigt højt, kan ikke etableres igennem den blotte sammenstilling af særfaglige indsigter: det tværfaglige er ikke fredsommeligt: det begynder for alvor (og netop ikke gennem formuleringen af et fromt ønske), når solidariteten mellem de gamle fag ophører, måske ligefrem under voldsomme former tilskyndet af modestrømninger, til fordel for et nyt objekt, et nyt sprog, som ikke findes i feltet af videnskaber, som man forsøgte at bringe sammen i al fredsommelighed: det er netop denne klassifikatoriske vanskelighed, som giver mulighed for at diagnosticere en mutation. Den mutation, som værkbegrebet synes at undergå, skal dog ikke overvurderes. Den er en del af en erkendelsesglidning, ikke af et virkeligt erkendelsesbrud; dette skulle, er det ofte blevet sagt, være indtrådt i forrige århundrede ved marxismens og freudianismens fremkomst, siden da skulle intet nyt brud være sket. Man kan således sige, at vi i en vis forstand i hundrede år har befundet os i gentagelsen. Det som Historien, vores Historie, gør muligt for os i dag, er kun at foretage glidninger, at variere, at overskride, at forkaste. Ligesom den einsteinske videnskab kræver, at referencepunkternes relativitet indbefattes i det studerede objekt, ligesådan kræver marxismens, freudianismens og strukturalismens forenede indsats en relativering – på det litterære område – af forholdet mellem skribent, læser og iagttagere (kritiker). Over for

værkbegrebet, det traditionelle begreb, som længe har været tænkt og endnu i dag tænkes så at sige på newtonsk vis, fremstår fordringen om et nyt objekt, som er resultatet af en glidning i eller omvendning af tidligere kategorier. Dette objekt er Teksten. Jeg véd at dette ord er på mode (jeg er selv hyppigt tilbøjelig til at anvende det) og derfor mistænkeligt i nogles øjne, men det er netop derfor jeg ønsker så at sige at genkalde mig de vigtigste udsagn, i hvis krydsningspunkt Teksten i mine øjne befinder sig. Ordet "udsagn" skal her forstås snarere i grammatisk end i logisk forstand: om man vil, tilgange der går ind på at forblive metaforiske. Her er disse udsagn: de angår metoden, genrene, tegnet, flerheden, herkomsten, læsningen, lysten.

1. Metoden. Teksten skal ikke forstås som et klassificerbart objekt. Et forsøg på materielt at skille værkerne fra teksterne ville være forgæves. Ganske særligt skal man ikke lade sig forlede til at sige: værket er klassisk, teksten er avantgarde. Det drejer sig ikke om i modernitetens navn at skabe et simpelt pointsystem og erklære visse litterære produkter in og andre out ud fra deres kronologiske placering: der kan være "tekst" i et meget gammelt værk, og mange samtidige litterære værker er uden spor af tekst. Forskellen er, at værket er et udsnit af virkeligheden, det optager en vis del af bogernes plads (f.eks. i et bibliotek). Teksten derimod er et metodologisk felt. Modsætningen kunne – uden dog at gentage den term for term – minde om den skelnen, Lacan har foreslået: "realiteten" fremtræder, "det reelle" vises; ligesådan ses værket (i boghandelen, i kartotekerne, i eksamensopgivelserne), teksten vises, omtales efter visse regler (eller mod visse regler); værket holder man i hånden, teksten fastholdes i sproget, den ekisterer kun fanget i en diskurs (eller snarere: den er Tekst netop derigennem, at den er klar over dette forhold). Teksten er ikke en opløsning af værket, det er værket der udskilles imaginært af Teksten. Eller: Teksten erfares kun gennem et arbejde, en produktion. Heraf følger, at Teksten ikke kan bringes i ro (f.eks. på en bibliotekshylde); dens konstituerende bevægelse er gennemkrydsningen (den kan ikke mindst gennemkrydse værket, flere værker).

2. Genrene. På samme måde standser Teksten ikke ved Litteraturen (den gode); den kan ikke indordnes i et hierarki, ej heller i en simpel genreopdeling. Det som konstituerer den er tværtimod (eller netop) den undergravende styrke i forhold til gamle klassifikationer. Hvordan skulle man klassificere Georges Bataille? Er denne skribent romanforfatter, digter, essayist, økonom, filosof eller mystiker? Spørgs-

målet er så vanskeligt, at man almindeligvis foretrækker at glemme Bataille i de litterære håndbøger. Bataille har skrevet tekster, eller måske snarere hele tiden én og samme tekst. Når teksten rejser klassifikationsproblemer (det er i øvrigt en af dens "samfundsmæssige" funktioner), så skyldes det, at den altid indebærer en grænseerfaring (for at anvende Philippe Sollers' udtryk). Allerede Thibaudet talte (omend i en meget begrænset forstand) om grænseværker (som Chateaubriands "Vie de Rancé", der faktisk i dag for os er en "tekst"): Teksten er det, som bevæger sig mod grænsen for reglerne for sproglig ytring (rationaliteten, læseligheden etc.). Dette er ikke en retorisk tanke, dens hensigt er ikke at "heroisere": Teksten søger at placere sig helt nøjagtig hinsides grænsen for doxa (den gængse opfattelse, som stærkt hjulpet af massekommunikationen er konstituerende for vores demokratiske samfund, er den ikke netop karakteriseret ved sine grænser, sin udelukkelseskraft, sin censur?). Tager man ordet for pålydende, kan man sige, at Teksten altid er paradoksal.

3. Tegnet. Vor tilgang til og tilegnelse af Teksten sker i forhold til tegnet. Værket lukker sig om et indhold. Man kan tillægge dette indhold to former for betydning: enten foregiver man, at det er åbenlyst, og værket er da objekt for en videnskab om sproget, nemlig filologien; eller det anses for at være hemmeligt, dybt, man må da søge det, og værket hører i så fald ind under en hermeneutisk en tolkning (marxistisk, psykoanalytisk, tematisk etc.). Værket fungerer således selv som et alment tegn og danner naturligt nok en institutionel kategori i Tegnets civilisation. Teksten derimod praktiserer en uendelig vægning imod indholdet, teksten er forhalende, dens område er udtrykkets. Udtrykket skal ikke ses som "meningens første led", dens materielle forgemak, men tværtimod som dens efterslæt; på samme måde henviser udtrykkets uendelighed ikke til en eller anden idé om det udsigelige (det navnløse indhold), men til ideen om spillet. Den uophørlige udtryksproduktion (som en evighedskalender) i tekstens felt (eller snarere: hvis felt teksten er) følger ikke en organisk modning eller en hermeneutisk uddybning, men snarere en seriel bevægelse af afkoblinger, krydsninger, variationer. Den logik, som styrer Teksten, er ikke forstående (den definerer ikke "det som værket vil sige"), men metonymisk. Associationerne, berøringernes og forbindelsernes arbejde falder sammen med en frigørelse af symboliseringsenergien (hvis den svigtede, ville mennesket dø). Værket er (i bedste fald) mådeligt symboliserende – dets symbolisering bryder af, dvs. standser. Teksten er radikalt symboliserende: et værk, hvis

gennemgribende symboliserende karakter man fatter, opfatter og tager imod, er en tekst. Teksten er på en måde ført tilbage til sproget; som det er den struktureret, men decentreret, uden lukning – lad os bemærke (for at svare på en skeptisk mistanke om ”mode”, som af og til rettes mod strukturalismen), at det erkendelsesmæssige privilegium, som for tiden tilkendes sproget, netop skyldes, at vi i det har opdaget en paradoksalt idé om struktur: et system uden afslutning eller centrum.

4. Flerheden. Teksten er flerfoldig. Det vil ikke ganske simpelt sige, at den har flere betydninger, men at den iværksætter selve betydningens pluralitet: en irreduktibel (og ikke blot acceptabel) pluralitet. Teksten er ikke sameksistens af betydninger, men bevægelse, gennemkrydsning; den kan altså ikke give anledning til en – selv nok så liberal – tolkning, men en eksplosion, en spredning. Tekstens flerfoldighed hidrører ikke fra en indholdsmæssig flertydighed, men fra det man kunne kalde en stereografisk pluralitet, der kendetegner de udtryk, som sammenvæves i teksten – etymologisk er teksten et væv. Tekstens læser kan sammenlignes med et uvirksomt subjekt (som har afkoblet enhver forestillingsvirksomhed): dette tilnærmelsesvis tomme subjekt spadserer – det er det, der er hændt for den, der skriver disse linjer, og det er dér, han har fået en levende idé om Teksten – langs kanten af en dal, i bunden af den løber en wadi (jeg benytter ordet wadi for at angive en vis fremmedhed); det han opfatter er mangfoldigt, irreduktibelt, hidrører fra heterogene, indbyrdes usammenhængende substanser og niveauer: lys, farver, vegetation, varme, luft, sprøde eksplosioner af støj, svage fugleskrig, børnestemmer fra den anden side af dalen, stier, bevægelser, befolkningens klæder meget tæt på eller meget langt borte. Alle disse omstændigheder kan halvt om halvt identificeres: de hører til kendte koder, men deres kombination er enestående, danner spadsereturen i forskel, en forskel der kun kan gentages som forskellig. Det er det, der sker med Teksten: den kan kun eksistere igennem sin forskellighed (og det vil ikke sige individualitet), læsningen af teksten er semelfaktiv, en éngangsforeteelse (og det gør enhver induktiv-deduktiv tekstvidenskab illusorisk: der findes ingen tekst”grammatik”) og alligevel er den gennemvævet af citater, referencer, ekkoer: tidligere eller samtidige kulturelle sprog – hvilket sprog er ikke kulturelt? – som løber igennem den fra ende til anden i en vældig stereofoni. Den intertektualitet, som enhver tekst indgår i, eftersom den selv er en anden teksts mellem-tekst, skal ikke forveksles med en eller anden

oprindelse til teksten: at efterspore et værks "kilder" og "påvirkninger" er at tilfredsstille herkomstmyten. De citater, en tekst udgøres af, er anonyme, ueftersporbare og alligevel allerede læst: det er citater uden anførselstegn. Værket forstyrrer ingen monistisk filosofi (hvoraf der som bekendt er flere indbyrdes modstridende), for en sådan filosofi er pluralitet det Onde. I forhold til værket kunne teksten meget vel tage den besattes ord som motto (Markus 5.9): "Legion er mit navn; thi vi er mange." Det flerfoldige eller dæmoniske væv, som stiller teksten i kontrast til værket, kan medføre dybtgående omlægninger af læsningen, netop dér, hvor monologismen synes at være Loven: visse af den hellige Skrifs "tekster", som den teologiske monisme (af historisk eller anagogisk art) traditionelt har taget til sig, viser sig måske at give grundlag for en meningsbrydning (det vil sige: omsider en materialistisk læsning), mens den marxistiske tolkning af værkene, som hidtil har været beslutsomt monistisk, kunne materialisere sig bedre igennem en pluralisering – hvis da de marxistiske "institutioner" tillod det.

5. Herkomsten. Værket gribes i en herkomstproces. Man postulerer en indflydelse fra verden (racen, senere Historien) på værket, en rækkefølge værkerne imellem og en tilknytning af værket til dets forfatter. Forfatteren erklæres som fader til og ejer af sit værk; litteraturvidenskaben oplærer derfor i respekt for manuskriptet og forfatterens erklærede hensigter, og samfundet fastslår den retsmæssige forbindelse mellem forfatter og værk (det er "ophavsretten", som faktisk er ret ny, eftersom den ikke blev egentligt lovfæstet før Revolutionen). Teksten læses på sin side uden Faderens påskrift. Metaforen for Teksten adskiller sig her yderligere fra metaforen for værket, denne henviser til billedet af en organisme, der vokser gennem livsudfoldelse, gennem "udvikling" (et betegnende ord: biologisk og retorisk); metaforen for Teksten er netværket. Hvis Teksten har en udstrækning, er det som følge af en kombinatorik, af en systematik – for øvrigt et billede, der er nær den moderne biologis billede af det levende væsen. Teksten fordrer derfor ingen "respekt" for det levende: den kan sønderbrydes (det var for øvrigt det der skete i Middelalderen med to autoritative tekster: den hellige Skrift og Aristoteles): Teksten kan læses uden dens faders garanti, genoprettelsen af inter-teksten ophæver paradoksal arven. Dette vil ikke sige, at forfatteren ikke kan "dukke op" i Teksten, i sin tekst, men da, om man så må sige, som gæst; hvis han er romanforfatter, indskriver han sig som en af sine personer, aftegnet i vævet, hans signatur er ikke

længere privilegeret, faderlig, alethisk, men ludisk: han bliver så at sige en papirforfatter, hans liv er ikke længere oprindelsen til fortællingerne, men en fortælling, der konkurrerer med værket. Der sker en overføring fra værk til liv (og ikke længere det modsatte), det er Prousts eller Genets værk, der gør det muligt at læse deres liv som en tekst: ordet "bio-grafi" genvinder en stærk, etymologisk betydning. Samtidig bliver ytringens ærlighed, den litterære morals veritable "kors", et falsk problem: det jeg, der skriver teksten, er altid, også han, kun et papir-jeg.

6. Læsningen. Værket er sædvanligvis et konsumtionsobjekt, det er ikke demagogisk her at henvise til den såkaldte konsumkultur, men det er vigtigt at bemærke, at det i dag er værkets "kvalitet" (som i sidste ende forudsætter en "smags"dom) og ikke selve læsningsaktiviteten, der kan sætte skel mellem bøgerne: den "dannede" læsning adskiller sig ikke strukturelt fra læsningen i toget. Teksten drager (om ikke andet så gennem sin hyppige "ulæselighed") værket – hvis det da tillader det – ud af konsumtionen og tager imod det som spil, arbejde, produktion, praksis. Det vil sige, at Teksten fordrer, at man forsøger at ophæve (eller i det mindste formindske) afstanden mellem skrivningen og læsningen, absolut ikke ved at intensivere læserens projektion ind i værket, men gennem at forbinde de to i samme betydningspraksis. Den afstand, der adskiller læsningen fra skrivningen, er historisk. I den stærkeste sociale adskillelises tid – før etableringen af de demokratiske kulturer – var det at læse og det at skrive i samme grad klasseprivilegier: Retonikken, sin tids store litterære kode, angik oplæring i at skrive (selv om det, der normalt blev produceret, var taler, ikke tekster). Det er betegnende, at demokratiets opkomst har vendt op og ned på dette: det som Skolen (gymnasiet) er stolt af, det er at den oplærer i at læse (godt) og ikke længere i at skrive (følelsen af denne fallit er nu igen kommet på mode: man kræver af læreren, at han skal lære gymnasiasten at "udtrykke sig": hvilket så småt er at erstatte censuren med en meningsløshed). At læse, i betydningen konsumere, det er ikke at spille teksten. "Spille" [jouer] skal her tages i hele termens mangfoldige betydning: teksten selv spiller (forskyder sig, er i sving); og læseren spiller på sin side dobbelt: han spiller Tekst (i ludisk betydning) og søger en praksis, der gen-skaber den. Men for at denne praksis ikke skal reduceres til en passiv indre mimesis (Teksten er netop det, der gør modstand mod en sådan reduktion), spiller han Teksten, man må huske på, at "spille" også er en musikalsk term.

Musikkens historie (som praksis, ikke som "kunst") er i øvrigt ret parallel med Tekstens. Der var en tid, hvor de aktive amatører var så talrige (i det mindste inden for en bestemt klasse), at det at "spille" og "lytte" udgjorde to indbyrdes meget lidt forskellige aktiviteter. Siden er to roller efterhånden trådt frem: for det første tolkerens, som det borgerlige publikum (selv om det stadig selv kunne spille lidt: det er klaverets historie) delegerede sit spil til; dernæstmusikelskerens, den som lytter til musikken uden at kunne spille (efter klaveret kom grammofonpladen). Som bekendt har den postserielle musik i dag vendt op og ned på "tolkerens" rolle, han opfordres nu til på en måde at være medskaber til partituret, som han fuldender, snarere end at udføre det. Teksten er noget i retning af et partitur af denne nye type, der ægger læseren til et praktisk samarbejde. En stor fornyelse, thi hvem udførte værket? Mallarmé stillede sig dette spørgsmål, han ønskede, at publikum skulle producere bogen. I dag er det kun kritikeren, der eksekverer værket (jeg medgiver ordspillet). Reduktionen af læsningen til konsumtion er ganske klart ansvarlig for den "kedsomhed", som mange oplever ved den moderne ("ulæselige") tekst, film eller avantgardemaleriet: at kede sig vil sige, at man ikke er i stand til at producere teksten, at spille den, at opløse den, at sætte den i gang.

7. Lysten. Dette fører frem til opstilling af (forslag til) en sidste tilgang til Teksten: lysten. Jeg ved ikke om der nogensinde har eksisteret en hedonistisk æstetik (eudaimonistiske filosoffer er i sig selv sjældne). Der eksisterer rigtignok en glæde ved værket (ved visse værker), jeg kan fortrylles ved læsning og genlæsning af Proust, Flaubert, Balzac og selv, hvorfor ikke, Alexandre Dumas, men denne glæde forbliver, hvor stærk den end er, og selv om den skulle være frigjort fra enhver fordom, delvis (uden en ekseptionel kritisk indsats) en konsumtionsglæde: selv om jeg kan læse disse forfattere, så ved jeg også, at jeg ikke kan genskrive dem (at man i dag ikke kan skrive "sådan"). Og denne triste viden er nok til at adskille mig fra produktionen af disse værker, i og med at deres fjernhed er grundlag for min modernitet – at være moderne, vil det ikke sige for alvor at vide, hvad man ikke kan gentage? Teksten er knyttet til nydelsen, dvs. til den udelte lyst. Idet den befinder sig på udtryksplanet, tager Teksten på sin vis del i en social utopi. Før Historien (forudsat den ikke vælger barbariet) udvirker Teksten om ikke de samfundsmæssige forholds gennemsigtighed, så i det mindste de sproglige forholds: den er det rum, hvori intet sprog står over noget andet, hvor sprogene er i

Disse udsagn udgør absolut ikke elementerne i en Tekstteori. Det skyldes ikke blot forfatterens begrænsninger – på mange punkter har der her desuden blot været tale om at rekapitulere bestræbelser omkring ham. Det hænger sammen med, at en Tekstteori ikke tilfredsstillende kan formuleres gennem en meta-sproglig fremstilling: nedbrydningen af meta-sproget, eller i det mindste – thi det kan være nødvendigt at støtte sig til det – mistænkeliggørelsen af det, er en del af teorien selv: diskursen om Teksten må selv være tekst, undersøgelse, tekstarbejde, eftersom Teksten er det samfundsmæssige rum, som ikke lader noget sprog forblive i sikkerhed, udenfor, og ej heller lader noget udsigelses-subjekt forblive i dommerens, herrens, analytikerens, den bekendendes, den dechiffrerendes rolle: Tekstteorien må falde sammen med en skrift-praksis.

Oversat af Peter Madsen efter "Revue d'esthétique" 1971: 225-32.

Note:

I foråret blev Roland Barthes offer for en trafikulykke.

Også for dansk litteraturforskning har hans arbejde – i flere stadier – haft betydning som inspirationskilde. Det er karakteristisk for dette arbejde, at det var under stadig udvikling i en fortsat dialog med det intellektuelle miljø Barthes tog del i. Der er et langt skridt fra "Mytologiers" forening af inspirationen fra (bl.a.) Marx, Brecht, Sartre og den strukturelle sprogvidenskab til den position, som kort sammenfattes i ovenstående artikel. Det var i stigende grad psykoanalysen, der blev fremherskende intellektuel inspiration, men en psykoanalyse, der var orienteret imod den centrale placering af sproglige forhold, som Lacan har hævdet. Optagetheden af sproget er gennemgående i hele Barthes' arbejde, ligesom en stadig læggen afstand til det stivnede, hvad enten det var de usurpatoriske mytiske betydningsstrukturer (i "Mytologier") eller (som her) den lukning af udtryksspillet, som Barthes finder, den indholdsorienterede tekstanalyse udøver. Det er åbningen mod det ubevidstes funktionsmåde, sådan som Freuds analyser af drømmearbejdet gør den anskuelig, der er det gennemgående tema i artiklen om "Teksten".

Barthes' signatur gør naturligvis ikke disse tankegange forpligtende (det er ikke derfor artiklen er oversat her), men det ville være frugtbart, om artiklen kunne foranledige en diskussion af dem, så meget desto mere som disse og beslægtede synspunkter har haft et vist gennemslag i de seneste års litteraturforskning, ikke mindst i fransk og angelsaksisk sammenhæng. På egne vegne vil jeg – uden at underkende de mange stimulerende aspekter – ganske kort angive min skepsis over for den subjektets abdikation til fordel for lystforjættelsen, som forekommer at være den faktiske implikation.

PM